

Gánóczy Sándor: Mária Luther, Kálvin és a II. Vatikánium teológiájában (Vigilia 2005/7)

Mit tanított Luther Márton Máriaáról és a Mária-tiszteletéről? Erre a kérdésre szeretnék előadásom első fejezetében vázlatos választ adni. A másodikban pedig arra, hogy milyen módosításokkal vette át Kálvin János a német reformátor idevágó hagyatékát. A harmadikban nagy vonalakban össze fogom hasonlítani a két nagy teológus álláspontját a II. Vatikáni zsinat elméleti és gyakorlati mariológiájával.

1. Luther krisztusközpontú Mária-képe

Krisztusközpontúság és bibliai megalapozottság - ezt a két elvet követi Luther Máriaáról és az ő tiszteletéről szóló szövegeiben. Hangsúlyozza, hogy ő a Szentírásban és a Hagyományban elsősorban azt keresi, ami Krisztusra utal („was Christum treibet,,), és ami a benne megvalósuló üdvösséget érinti. Nem írt a Szűzanyáról külön értekezést, de minden Jézus életéről, személyéről, hithirdetéséről és szenvedéséről szóló tanúsággal kapcsolatban, amely megemlíti Máriát, méltató szavakkal illeti. Mondhatnánk úgy is, hogy krisztológiai főmondatok egész seregében elengedhetetlen számára a mariológiai mellékmondat.

1. 1. Luther mariológiája

Lehetne a reformátor híres Magnificat-kommentárjával kezdeni. Szerintem azonban annak témája annyira Isten kegyelme és az egyedül Neki járó hálaadás, hogy Mária személye bizonyos mértékben a háttérbe szorul. A szerző itt számos ószövetségi és újszövetségi szöveget idéz, hogy kimutassa, hogyan hivatott minden hívő az igazságos és irgalmas Isten magasztalására. Erre példa a Magnificat himnusz, és ebben az összefüggésben jelenik meg az így imádkozó Mária is. Személye sajátosságáról, élete döntő eseményeiről aránylag kevés szó esik. Hogy megtudjuk, hogyan látta Luther azt, ami Máriában egyedülálló, ajánlatos először többi írásaiban tallózni, és csak azután elemezni a híres kommentárt.

Kezdem egy szöveggel, amelynek tárgya az evangéliumi hitvallás: „Mária, a szent szűz, nem csupán Krisztusnak az embernek valóságos anyja, hanem az Isten Fiának is,, amint azt Lukács (1,35) az angyal szavait idézve kifejezésre juttatta: „Ami tőled születik, azt Isten Fiának fogják nevezni.,,¹ A reformátor, aki minden ellenkezés nélkül átveszi az Efezusi zsinat „theotokosz,, azaz „istenszülő,, kifejezését,² azt meg is akarja védeni minden félreértéstől. Nem lenne helyes arra gondolni, hogy egy ember emberi módon adna életet Istennek. Ezért szükséges, hogy Máriaról, mint „az Isten Fiának anyjáról,, beszéljünk. Így kell értelmezni az úgynevezett „istenanyaság,, hittételét. Egyedülálló dolog, hogy egy halandó asszony a halandó asszonyok között ama kiváltságban részesüljön, hogy Isten örökkévaló Fiának anyjává legyen. De ez a kiváltság, jobban mondva kiválasztottság nem teszi át Máriát az isteni szférába. Méhében Isten Fiát hordozva, mégis emberi anya marad az emberi anyák között.

Egy másik idézet témája a szent Szűz hite. Lk 2,15–20-at Luther így értelmezi: „Szűz Mária az a szív volt, akibe (az isteni) szavak mélyen behatoltak és benne is maradtak.,,³ Még egyértelműbb egy másik mondat: Ezek a szavak „tették, a Szentlélek behatására, terhessé.,,⁴ Megkapó a merészség, amellyel a reformátor az Isten ígéjének nemzéshez hasonló hatást tulajdonít. Természetesen nem egyoldalú tevékenység értelmében. A magzat úgy jön létre, hogy Mária hisz az isteni szónak, bizalommal hisz benne, egész életét arra bízta. Csak így akarta az Ige és a Lélek átvenni a megtermékenyítő sperma szerepét. Csak így lehetett a

szűzből ez a bizonyos egyedülálló anya. Ami pusztán természetes módon lehetetlen,⁵ az lehetővé lesz ott, ahol az Ige a természet talajában gyümölcsöt hoz.

Csoda történik? Minden bizonnyal. De nem olyan értelemben, hogy a Mindenható hatályon kívül helyezné az általa teremtetett természetben mutatkozó törvényszerűségeket. „Isten úgy akarta - olvassuk -, hogy Krisztus mint egy „természetes anya (...) természetes fia,, lássa meg a napvilágot.⁶ De ugyanakkor azt is kívánta, hogy ez a test- és vér-ember csodálatos módon más és „több,, legyen, mint a többi ember.

A katolikus olvasót talán meglepi, hogy Luther itt az eucharisztikus „átváltozás,, analógiájához folyamodik: amint a kenyér és a bor az úrvacsorában a Szentlélek és az Ige erejéből Jézus testévé és vérévé válik, úgy lesz Mária természetes gyermeke is lényegesen más és több, mint a földkerekség többi gyermeke. Ebben áll a megtestesülés csodája. Az emberi lét és sors átváltozásában, konszekrációjában.⁷

Amennyiben Jézus ilyen módon más, annyiban érthető, hogy Mária is más, mint a többi nő: egyszerre szűz és anya. Anyai szűz és szűz anya: „Szilárdan hiszem, hogy (Krisztus) érettem a Szentlélektől minden emberi és testi közreműködés nélkül fogantatott, testi apa és férfisperma nélkül (...). Hiszem, hogy érettem született a tiszta szűztől, Máriától.,⁸ Szépen és finoman utal Luther ebben az összefüggésben József magatartására, aki kibírta a nagy ellentmondást. Az ellentmondást az ő Mária iránti szerelme, szeretete és terhességének megmagyarázhatatlan mivolta között. A zsidó törvények értelmében joga lett volna feleségét eltaszítania, sőt talán mint házasságtörőt meg is köveztetnie. De ő, mondja a reformátor, nem akarta rossz hírbe hozni, és ezért inkább titokban kívánt „megválni tőle.,⁹ József hite is hősiesnek mutatkozik. Azt is az Ige és a kegyelem tették lehetővé.

Az az asszony, aki ebben a helyzetben a kívülálló ítéletében bűnösnek tűnt, valójában büntelen volt és maradt. A reformátor nem használja itt a „szeplőtelen,, jelzőt, még kevésbé a „szeplőtelen fogantatás,, fogalmát. Tudott dolog, hogy az ő idejében az egyházi tanítóhivatal még nem tett idevágó dogmatikai kijelentést.¹⁰ Luther azonban világosan és állhatatosan hitet tett a Szűz büntelensége mellett. „Mária - írja Lk 2,22-t kommentálva - hat héttel (Jézus születése után) elment a templomba, hogy a törvényt követve alávesse magát a tisztulás szertartásának, mint minden más asszony.,¹¹ Nem igényelt maga számára kivételt.¹² Persze Luther itt egy kissé „csúsztat,, jobban mondva elhallgatja a különbséget a rituális, szertartási, úgynevezett tisztátalanság és a bűnösség között. Talán azért jár el így, mert Jézus példaadására gondol, aki, Máté szerint (3,14sk.), bár bűn nem terhelte, Keresztelő Jánostól a bűnbánat keresztségét kérte, mert szolidáris akart lenni minden bűnössel. Bár itt az egzegézis sántít, a szándék jó és érthető: az anya és a fiú lelkisége között sok a rokon vonás.

Beszél-e Luther a Szűzanya „eredeti,, illetve „áteredő büntől,, való mentességéről? Az általam átvizsgált szövegekben nem találkoztam ugyan ezzel a gondolattal, ami esetleg arra a rendhagyó álláspontra engedne következtetni, hogy a reformátor nem követte mindig és minden összefüggésben az ágostonos bűnelméletet. Ezt azonban csupán fenntartással merem állítani.

Hogyan végezte be Mária földi életét? Úgy halt-e meg, mint minden halandó? Isten magához vette-e testestül-lelkestül az örök életbe? Részesítette-e minden más ember előtt Jézus feltámadásának csodájában? Itt sem találtam tallózásom folyamán idevonatkozó lutheri kijelentést, ami érthető, hiszen az Újszövetség nem ad semmi idevágó felvilágosítást. Mindenesetre érdekes, hogy legalább két későbbi Luther-tanítvány, Johannes Brenz (1499–

1570) és Valerius Herberger (1562–1627) azon a véleményen volt, hogy Mária hasonló módon hagyta el a földi életet, mint Hénóch, akit a Teremtés könyve szerint (5,24) „Isten elvitt,, vagy mint Illés próféta, aki „a forgószéllel felment az égbe,, (2Kir 2,1).¹³ Amennyiben ez a feltevés helytálló, Mária Krisztus-követésének újabb példájával állunk szemben. A halál mezsgyéjén túl is követte fiát.

1. 2. Luther Mária-tisztelete

Milyen ájtatosság felel meg az itt felvázolt teológiának? A kutatók nagy része úgy véli, hogy nem lenne helyénvaló a reformátornak a szó szoros értelmében vett Mária-kultuszt tulajdonítani. Mindenesetre helyesebb Mária-dicséretéről és -tiszteletről beszélni. Annak az asszonynak a tiszteletéről, akit már Isten is megtisztelt, aki minden egyedülálló tulajdonságát és tiszteletre-méltóságát Isten kegyelmének, „sola gratia,, köszönheti.

Legyen szabad Luther egyik költeményét, amelynek címe *Dicshimnusz Jézus Krisztus a mi Urunk születéséről*, először németül, aztán magyar fordításban idéznem: „Den aller Welt Kreis nie beschloss, der liegt in Maria Schoss; er ist ein Kindlein worden klein, der alle Ding erhielt allein.,,¹⁴ Szabadon fordítva: „Az, akit nem lehet a világ korlátai közé zárni, ott nyugszik Mária ölében; az, aki minden dolgot létben tart, csecsemő lett a csecsemők között.,,

Most idézhetjük a bevezetőben említett Magnificat-kommentárt is. (Zárójelben jegyzem meg, hogy X. Leó pápa, aki Luthert kiközösítette, nem tudva, kitől származik a kommentár, állítólag így kiáltott fel: „Áldottak a kezek, amelyek ezt írták!,,¹⁵)

A könyvecske fő témája az az Isten, aki szeret a „kicsiben nagyot tenni,, aki „a magasságból a mélységbe tekint,, aki egy egyszerű zsidó nőt tesz meg örökkévaló Fia anyjává. Ezt az asszonyt tehát azért kell tisztelnünk, mert tudatában volt Isten irányában megnyilatkozott kegyelemének. Mit tett vele? Őt, a társadalmilag jelentéktelen nőt választotta ki, nem pedig valami „királynőt,,¹⁶ Mindezt nem érdemei, erényei alapján tette. Mária nem érdemelte meg, hogy Isten Fia anyjává legyen.

„Hogyan kell tisztelnünk Máriát?,, Luther válasza: „Úgy, hogy ne féljünk méltatlanságát (...) méltatni.,,¹⁷ Egyébként a Szűzanya biztosan nem szereti, ha erényeit hangoztatjuk, ellentmondva a Magnificat célirányának. „Aki helyesen akarja tisztelni, az ne állítsa őt maga elé, hanem Isten felé és Isten alá.,,¹⁸ A taizé-i református szerzetesek hallgatólagosan ma is követik a lutheri irányadást, amikor is Mária-szobrukat nem az oltárra, hanem a hívők térségébe helyezik, arccal az oltár felé. Ebben az összefüggésben érthetjük meg, miért vetette el a reformátor a „Regina coeli,, himnuszt. Helytelennek tartotta, hogy a Szűzanyát „mennyei királynő asszonyának,, tituláljuk, aki „méltó,, lett volna Isten Fiát méhében hordozni.¹⁹

Úgy vélem, Luther már azért is idegenkedik attól, hogy a Szűzanyát természetfeletti magaslatokra emeljük, mert tudatában van, milyen szerény társadalmi réteghez tartozik a „történelmi,, Mária. Olyan réteghez, amelyet a Magnificat görög szövege a „tapeinos,, azaz „alacsony,, jelzővel illet. A jelző értelme nem az alázatosság lelkeségi magatartása,²⁰ hanem a társadalmi jelentéktelenség nagyon is prózai helyzete. Hasonló véleménnyel találkozunk egyébként Heinz Schürmann Lukács-kommentárjában is.²¹ A „történelmi,, Mária szerinte is valószínűleg az akkori zsidó társadalom alsónak ítélt rétegeihez tartozott, és azokhoz tartozónak is tudta magát. Sorstársakhoz, akiknek nincs más reménységük, mint az az Isten, aki „uralkodókat taszít le a trónról, de felemeli az alacsonyakat,, aki „éhezőket lakat jól minden jóval, de üres kézzel bocsátja el a gazdagokat,,. A Magnificat ezen szavai mintegy

visszhang a zsoltáros imáira (vö. 34,11; 107,9; 147,6; vö. Sir 10,14) és a kora politikai állapotait ostromozó Ezekiel prófétára (21,31).

Megjegyzendő, hogy itt egy nő beszél, aki merészel úgy beszélni, mint egy próféta, emberi méltóságának teljes tudatában. Hasonló módon, mint ahogy azt maga Jézus tette, aki egyébként, eltérve az akkori rabbik szokásától, nőket is befogadott tanítványi közé, és mint vele egyenértékű személyeket szeretett őket. Kérdés, hogy nem volt-e a reformátornak is hasonló, emancipáló szándéka, amikor kommentárjának ezt a szakaszát így fejezi be: „Akkor majd az elnyomottak előre törnek (*kommen empor*), zajtalanul, hiszen Isten ereje lakik bennük.,”²²

Az a feltevés, hogy Luther számára a nők sorsa nem volt közömbös, és hogy számára Mária lehetett a felemelkedő női világ élő szimbóluma, alátámasztást nyer még a következő kijelentésből. Mária, jóllehet az Isten Fiát hordozta méhében, továbbra is osztotta az egyszerű háziasszony sorsát, aki „főz, mosogat és takarít.,”²³ ami nem akadályozza meg abban, hogy megköltse, ószövetségi szövegek összeolvasásával, a Magnificatot. Ember az emberek között, nő a nők között, a legalacsonyabb munkát az emberi méltóság legmagasabb megnyilatkozásaival egybekötve, egyedülálló és mégis testvéri, nem csak anyai, hanem nővéri is – így jelenik meg Mária a lutheri szövegekben. Ilyen értelemben áll a hívők előtt nemcsak mint követendő, hanem mint követhető példakép is.

Az olvasóra hagyom, hogy megítélje, mennyiben különbözik, avagy nem, az effajta Mária-tisztelet egy jól felfogott római katolikus Mária-kultustól. Lehet, hogy az a tény, hogy én megtanultam szeretni az evangélikusokat (édesanyám is az volt) és a reformátusokat, részrehajlóvá tett. Mindenesetre egy ilyen meglehetősen optimista megítélés malmára hajtja a vizet az a tény is, hogy Luther sohasem szakított a hagyományos Mária-ünnepekkel. Legalábbis 1528-ig ellenkezés nélkül hagyta ünnepelni az „annuntiatio,, a „visitatio,, és a „purificatio,, azaz a „gyümölcsoltó,, a „sarlós,, és a „gyertyaszentelő,, Boldogasszony ünnepeit. Jónak látta továbbá, hogy a gyülekezet a Magnificatot latin és német nyelven énekelje. Ugyanakkor éles kritikával illetett néhány Mária-titulust, mint például „Mediatrix,, („közvetítő,,) vagy „Expiatrix,, („engesztelő,,). Nem tartotta az „Advocata nostra,, azaz „a mi ügyvédünk,, nevet sem helyénvalónak. Hiszen szerinte nehezen lehet a krisztusközpontúság és a bibliahűség alapelveivel összeegyeztetni.

2. Kálvin Mária-képe

Kálvin Jánost méltán számítjuk Luther legjelentősebb követői és tanítványai közé. Abban azonban felülmúlta „mesterét,, hogy szentírás-magyarázatában már úgyszólván szöveg- és hagyománykritikai eszközöket használt, megírt egy rendszerező teológiai kézikönyvet, és kidolgozott egy átfogó és sokrétű egyháztant. Az Újszövetség egyetlen Máriát érintő szövege sem került el figyelmét. A négy evangéliumot összefogó *Harmonia evangelica* című latin nyelvű kommentárjában és az azzal párhuzamosan francia nyelven közzétett szentbeszédeiben hosszan tárgyal az Isten Fia anyjáról. Idézzünk néhány részt ezekből a szövegekből, Jézus életének állomásait követve.

Az „angyali üdvözléssel,, (Lk 1,28–37) Kálvin így értelmezi: „Mária az (...) üzenetből, azaz Isten szavából értesült, hogy Isten Fia felvette a mi testünket, hogy testvérünkkel legyen,,. Mária maga „egész tekintélyével tanítja,, hogy ebben a hallatlan eseményben nyugszik üdvösségünk kegyelme. Maguk az apostolok is valószínűleg tanítványai közé tartoztak. Nem zavarta őket, hogy ez a tanítás „csupán egy nő ajkáról jön,,²⁴ Míg Luther főleg a Szűzanya

személyes hitét emelte ki, a francia reformátor az angyali üdvözlésben rejlő utalásról beszél, és Máriát a teológus szerepében jelenteti meg, aki nem csak hisz, hanem a hit tartalmát át is gondolja. Így lép fel a Szent Szűz, mint tanulékony tanító, akinek Jézus munkatársai nem vetik szemére, hogy nő. Ez teljesen megfelel például Joachim Gnilka kutatási eredményeinek, aki szerint Jézusnak női tanítványai is voltak.²⁵

A következőkben az „Üdvözlégy,, az „Ave, gratia plena,, kerülnek tárgyalásra. A kiindulópont a köszöntés görög formája: „kaire kekaritomene,,. A helyes fordítás a reformátor szerint: „Örülj, kedves,,²⁶ értelem szerint: „Örvendj, te Istennek kedves,,. Eszerint a „kekaritomene,, jelzőben nem a „charis,, a „kegyelem,, szó rejlik, amiből aztán a „malasztal teljes,, fordítás jogossága következne.²⁷ Mintha itt Máriáról mint „lelki edényről,, lenne szó, amely eltelnék a mintegy folyékony kegyelemmel. Az Isten és az ember közötti viszonyt Kálvin nem szívesen fejezi ki tárgyszerű metaforákkal.

Ilyenfajta viszonyt szerinte „az Úr van teveled,, kijelentés jelez. Megindokolja azt, hogy Mária magát nyugodtan és „teljesen Istenre bízza,,²⁸ Így lesz kedvessé az Úr szemében, a francia szöveg szerint „agréable,,. Arról, hogy ebben az összefüggésben az „áteredő büntől,, való mentességről²⁹ szabadna beszélni, itt sem esik szó.

Mindent egybevetve: az „Ave Maria,, lényegében Isten oldaláról jövő köszöntés, üdvözlés. Ne használjuk tehát emberi oldalról jövő imádság bevezetésére. Aki így viselkedik, könnyen megáll Mária személyénél, ahelyett, hogy figyelmét teljesen az Úrra összpontosítaná.³⁰

Semmiképpen sem mennyei Úrnő az Isten Fiának anyja. Inkább, mint önmagáról vallja: „az Úr szolgáló leánya,, (Lk 1,38).³¹ És mert szolgálata nem hasonlítható egy cseléd lányéhoz, hanem tevékenység az emberi üdvösség előremozdításában, Mária sajátos emberi méltóságának is alapja. Mindazok tehát, akik „mennyei királynőjének,, „a világ üdvösségének,, „az úton járók csillagának,, „fényességének,, „reménységének,, sőt a haragvó Istennél a bűnösökért közbelépő „ügyvédnek,, titulálják, csak bosszanthatják a Szűzanyát.³² Sajnos pontosan ez történik az „Ave maris stella,, és a „Salve regina,, himnuszok esetében. Feltehető, hogy a reformátor látott képeket, amelyeken Mária palástjával védi az embereket a felháborodott Atyaisten nyilai ellen. Ha igen, akkor érthető, miért ostromozza a „pápastákat,, akik azt várják el az Isten Fiának anyjától, hogy mintegy „anyai jogaira,, hivatkozva, nyomást gyakoroljon Krisztusra.³³

Aki Máriát helyes módon kívánja tisztelni, az értse meg a Szentlélek tanítását a Szentírásban: a Szűzanya a megváltott emberek közé tartozik. Még ha az első is azok között. Mint ilyen, „hűséges tükre az Isten irgalmának,, s ugyanakkor nem tárgya, hanem példaképe az élő Isten-hitnek. Tehát nem „hinnünk,, kell Máriában, hanem hitét kell követnünk.

Erzsébet Máriához intézett szavaira is hosszan kitér a reformátor (Lk 1,42sk.): „Áldottabb vagy minden asszonynál és áldott a te méhednek gyümölcse! Hogyan lehet az, hogy Uram anyja jön hozzám?, Kálvin nem lenne Kálvin, ha nem tenne itt megkülönböztetést: Mária áldott mivolta nem azonos Jézus áldottságával. Jézus isteni természete alapján áldott, a Szűzanya pedig merő kegyelem, „sola gratia,, alapján az. Más szóval: Mária előlegezett módon nyerte el az újjászületés adományát, és mint újjászületett nő, szülte meg a test szerint gyermekét; és viszont, a fiú attól született, aki újjászületését öröktől fogva neki köszönheti. A különbség mérhetetlen. Következésképpen: az, aki Máriát egy szintre emeli Krisztussal, sőt mi több, neki adja a trónust és Krisztusnak csak a zsámolyt, nem értette meg, miért dicséri Erzsébet olyan „mésékelt,, módon a Szűzanyát.³⁴

Ami József magatartását illeti (vö. Mt 1,19), annak is üdvörténeti jelentőséget tulajdonít teológusunk. Elhatározása, hogy feleségét nem akarta rossz hírbe hozni, az Úr akaratának felelt meg. „Az Úr Máriát házasodni engedi, hogy a Szűz égből származó anyasága a hitestársi élet leple alatt maradjon egészen addig, míg a valóság kinyilatkoztatásának ideje el nem jött.,³⁵ József hívő magatartása ezt a célt szolgálta.

Az idő rövidsége miatt még csak egy kálvini gondolatmenetet idézek. Azt, amelyben a reformátor Lk 11,27-et Lk 8,19–21-re kapcsolja vissza. Az első szöveg arról az asszonyról beszél, aki a Jézus köré csoportosult tömegben állva felkiáltott: „Boldog a méh, amely téged hordozott és az emlő, amelyet szoptál., Jézus válasza: „Boldogabb, aki hallgatja és megőrzi Isten ígétét., A másik szöveg azt beszéli el, hogy Jézust valaki félbeszakította: „Anyád és testvéreid kint állnak és látni akarnak., Jézus válasza: „Anyám és testvéreim azok, akik Isten ígétét hallgatják és teljesítik., Kálvin a két logion egybevetéséből három állítást olvas ki. Az első: az igazi boldogság az isteni Ige befogadásában áll, amennyiben a befogadó annak követelményei szerint él.³⁶ A második: Mária a legboldogabb embernek tekinthető, hiszen ő már az angyal által átadott Igét is „szívébe véste és elelmélkedett rajta., (Lk 2,19). Méltán nevezzük tehát „Boldogasszonynak., Harmadszor: Mária boldogsága dicsőség is egyben. Idézet: „Nagy dicsőség számára, hogy Krisztus lelkileg és testileg benne él., Ez abban csúcspontja ki, hogy Fia testének tagja, és hogy a mennyei Atya az új teremtmények közé sorolja.³⁷

Látjuk: a kálvini mariológia éppoly Krisztus-központú, mint a lutheri. Minden helyes Mária-dicséret Krisztus-dicséret.

3. A II. Vatikáni zsinat: Mária, az „istenanya,, Krisztus és az egyház misztériumában

.Semmi sem mutatja jobban a zsinat mariológiájának sajátosságát Lutherével szemben, mint a *Lumen gentium* konstitúció³⁸ 8. fejezetének címe: „A boldogságos szűz Mária, az istenanya, Krisztus és az egyház misztériumában., Itt is krisztusközpontúság kerül kifejezésre, de azon kívül a katolikus Mária-tan ekkleziológiai integrációja is, ami inkább Kálvinra emlékeztet, aki a Szűzanyában Krisztus testének, vagyis az egyháznak tagját látta. Ami az „istenanya,, „deipara,, kifejezést illeti, annak magyarázat nélküli használata nehézséget okozhat az ökumenikus párbeszédben. Hogy milyen nehézségeket sikerült kiküszöbölni, és melyek maradtak meg, azt csak a zsinati szövegek részletes elemzése mutathatja ki.

3. 1. Krisztus, az egyedüli Közvetítő

„Egy és egyetlen a mi közvetítőnk az apostol szavai szerint (...) az, aki önmagát adta megváltásként mindenkiért (1Tim 2,5sk.). Máriának az emberekkel szembeni anyai feladata semmiképpen sem homályosítja el, sem nem kisebbíti Krisztus egyedüli közvetítőségét, inkább annak erősségét mutatja ki. A boldogságos Szűz minden üdvös befolyása (...) Isten jóakaratából származik, és Krisztus érdemeinek bőségéből ered. Az ő közvetítőségére támaszkodik, és attól teljes mértékben függő viszonyban áll., Ezt olvassuk a LG 60. szakaszában. Egyrészt a zsinat nem habozik Mária anyai gondoskodását kiterjeszteni a hívők egyetemességére, másrészt őrizzük attól, hogy Isten atyai gondviselésével közös nevezőre, mintegy konkurenciába hozza. Mária Krisztus kizárólagos közvetítő tevékenységének szolgálatában áll. Mint „az Úr szolgáló leánya,, (LG 61).

Jogos-e Máriának a megváltás művében való részvételéről beszélni? A választ egy analógia adja: „Ahogy Krisztus papságában különböző módon részesülnek a (felszentelt) papok és a hívő nép (...), úgy a Megváltó közvetítőségének egyedüli mivolta sem zárja ki azt, hogy

teremtmények különböző módon részt kapjanak ama egyedüli forrásból, és együttműködjenek vele. Sőt maga Krisztus készíteti őket erre. Az egyház Mária ilyen alárendelt tevékenységét habozás nélkül vallja,, (LG 62/2sk.).

De ebben az összefüggésben és ezen az alapon a LG aztán tovább használ olyan Mária-titulusokat, amelyeket a reformátorok annak idején határozottan elutasítottak: közbenjáró, segítő, ügyvéd, közvetítő, jobban mondva társközvetítő. Kérdés, hogy a protestáns partner ennek láttára szavahihetőnek találja-e a kijelentést: Mária ilyen megnevezése „Krisztus egyedüli közvetítő méltóságából és hatásosságából semmit sem vesz el, és semmit sem tesz hozzá,, (LG 62/1).

Mindenesetre érdekes és jellemző, milyen gondolatmenettel próbálja a zsinat a megdicsőült Szűzanya szerepét egyrészt földi pályafutásában, másrészt mennyei tevékenységében megalapozni. Röviden összefoglalom: Mária a „kegyelem rendjében,, anyai szolgálatot teljesít (LG 61). Amióta példaadó hittel beleegyezett abba, amit Isten kért tőle, és az által, hogy ebben a hitben a kereszttel állva - *stabat mater dolorosa!* - kitartott, de főleg azóta, amióta „felvétetett a mennybe,, egyetemes anyai feladatot teljesít. Közbenjár, azaz imádkozik értünk, és „odahat, hogy az örök üdvösség adományait elnyerjük,, Így „visel anyai szeretettel gondot Fia testvéreiért, akik (...) még nem jutottak el az égi hazába,, (LG 62). Mintegy eszkatológiai anyaságról van tehát szó.

A gondolatmenet aztán ekkleziológiai irányban megy tovább. „Jézus anyja, aki már testben és lélekben megdicsőült (...), képe és kezdete a jövőben beteljesülni hivatott egyháznak,, Így jelenik meg, „mint a zarándokló Isten-népe biztos reményének és vigaszának előremutató jele,, (LG 68). A meglátás - gondolom - alkalmas arra, hogy szavahihetővé tegye az „egyetemes anya,, metaforáját (vö. LG 68).

Kétségtelen: amíg a reformátorok megmaradtak, az újszövetségi szövegeket szigorúan követve, elsősorban az „evilági,, „történelmi,, Máriánál, addig a zsinat főleg az ájtatossági hagyományt követve, „kiegészíti,, ezt a képet a megdicsőült „Maria assumpta,, képével. Ezen a téren is folyik ma az ökumenikus vita és párbeszéd: mennyiben mond ellen az egyik látószög a másiknak? Vagy talán kiegészítik egymást?

Nézzünk azonban még utána, hogy mit mond a II. Vatikánum a többi Mária-dogmáról.

A hittétel, hogy Mária Isten Fiának anyja, helyileg és tartalmilag az első helyet foglalja el. Mintegy hermeneutikai elv szerepét tölti be: ő teszi a többi dogma helyes értelmezését lehetővé. Elsősorban Mária szüzességének tanát. Amennyiben ő tudatában van egyedülálló hivatásának, érthető döntése a szüzi életforma mellett. Persze félreértenék a zsinatot mindazok, akik a szüzességben itt pusztán fiziológiai állapotot és nem a hit szabadságával választott, önkéntes, kizárólagos Isten-szolgálatra célzó életformát látnának. Úgy vélem, hogy ezen a téren megegyezik a LG a reformátorok tanításával, amennyiben Mária szüzi életformáját maradéktalan önátadására vezetik vissza, arra, hogy ő szívvel és lélekkel, testestül-lelkestül „igent,, mondott az isteni tervnek. A „semper virgo,, kifejezést (LG 52) a zsinati okmány így jellemzi: „Szűz az a Mária, aki az angyal híradására az Igét mind a szívébe, mind a testébe fogadta,, (LG 53). A mondatban a „verbum Dei,, egyszerre jelenti a híradás szavát és Isten Fiát. A „befogadás,, fogalma szintén kettős: igenlő hit és fogamzás. Az a meggyőződés, hogy Mária magatartását nem passzivitás és vak engedelmesség jellemzi, szintén kifejezésre jut: „Szabad hittel és engedelmisséggel működött közre az emberi üdvösség megvalósításában,, (LG 56). Önkéntesség és szabadság határozta meg döntését a szüzi életforma mellett is.

Az „istenanyaság,, azaz a hittétel, hogy a Szűz,, az Isten Fiának anyja,, világítja meg továbbá

azt a tanítást is, miszerint Mária „bűntelen,, - amint a reformátorok mondták, vagy „szeplőtelen,, - amint azt a katolikusok mondják.

A hangsúly ezen a ponton is lényegében pozitív, bár mindkét jelző - „bűntelen,, és „szeplőtelen,, - önmagában véve tagadó jellegű. A kifejezés tagadva állít. Azt állítja, hogy Mária istenközössége és krisztusközössége magától értetődővé teszi, hogy minden energiájával az isteni terv mellett és nem ellene foglalt állást. Hogy erre a magatartásra képes és kész is volt, azt persze nem saját érdemeinek köszönhetette. Mária - írja LG 53 - „Krisztus érdemeire való tekintettel (...) megváltott ember,,. Azt, hogy ő a szó szoros értelmében „szent szűz,, a Szentlélek behatásának tudja be. A Lélek alakította át ezt a zsidó fiatalasszonyt „fogantatása első pillanatától kezdve (...) új teremtménnyé,, (LG 56).

Ezen a ponton jelenik meg a „szeplőtelen fogantatás,, gondolata, amelyet egyébként a LG szoros kapcsolatba hoz az „assumptio,,-dogmával. „Végezetül Isten a szeplőtelen Máriát, akit az áteredő bűn minden foltjától érintetlenül őrzött meg (...), testestül-lelkestül felvette (magához) a mennyei dicsőségbe,, (LG 59). Hogy Luther és Kálvin mai követői mennyiben fogadják el vagy utasítják el ezt a kijelentést, arról ajánlatos lenne felekezeti közti összejövetel folyamán beszélni. És talán arról is, milyen értelemben kell venni ebben az összefüggésben az „áteredő bűn,, kétszeresen is analóg kifejezését.

Az ájtatossági gyakorlat szintjén a zsinat a következő intést intézi a katolikus hívők felé: „Lelkére köti a teológusoknak és Isten ígéje követőinek, hogy éppúgy tartózkodjanak hamis túlzásoktól, mint erősen leszűkített gondolkodástól,,. Elvárja tőlük, hogy a hívők előtt Mária kiváltságait következetesen Krisztushoz viszonyítsák (LG 67). Aki a Szűzanyát helyesen „tiszteli (*honoratur*),, az Istent „dicsőíti (*glorificatur*),,. „Gloria,, egyedül az Urat illeti meg. Helyes tehát a reformátusok jelszava: „*solī Deo gloria*,,. A „honor,, nem „gloria,,. Az dicséret és dicsőség, amely Isten szentjeit illeti meg. Ezen a ponton különbözteti meg a Zsinat a Mária-kultuszt mint olyant, amely itt „lényegesen különbözik az imádás kultuszától,, (LG 66).

4. Néhány továbbsegítő gondolat

Először is óvni szeretnék minden meggyőződéses Mária-tisztelőt attól, amit „mariológiai fundamentalizmusnak,, nevezek. Azaz ne mellőzzük el soha az egzegéták, a szentírástudósok munkáját, amikor az újszövetségi szövegek értelmezéséről van szó. Zabolázzuk a szubjektív fantáziát és a költői túlzásra hajló kifejezésmódot. Maradjunk józanok. Úgyszintén azokat a dogmákat, amelyek nagy részben ájtatossági hagyományok hatására jöttek létre, tanuljuk meg a megfelelő hermeneutika szemüvegén keresztül olvasni. Szintúgy a dogmák szimbolikus, metaforikus, költői kifejezésmódjainak ésszerű értelmezését. Ez is a hermeneutikai feladathoz tartozik.

Másodszor: legyünk képesek főmondatok és mellékmondatok között különbséget tenni, tudván, hogy a keresztény mariológia csak *egy* főmondatot ismer: azt, hogy Mária az Isten Fiának anyja. Jó szolgálatot tehet ezen a téren is a zsinat hermeneutikai irányadása, mikor is, az ökumenizmussal kapcsolatban, „hierarchia veritatum,,-ról - az „igazságok rangsoráról,, beszél (UR 11/3). Eszerint minden hitigazság jelentősége attól függ, milyen szorosan viszonylik a Krisztus-hit tartalmaihoz.

Helytelen lenne az ökumenikus eszmecserét a négy Mária-dogma területére korlátozni. Ugyanis köztudott, hogy a Szentírás többet mond, mint a tanítóhivatal különböző döntései, amelyek legtöbbször egy tévtan elhárítása céljából jöttek létre. A legjobb, és - tegyük hozzá -

legmodernebb dogmatika a Biblia tudományos olvasásával kezdődik, természetesen az élő hit és ájtatosság szavát is figyelembe véve. Aki mint jó teológus és jó lelkipásztor fordul a mariológia mondanivalójához, az nem egyszer hozzájárul annak továbbfejlődéséhez, haladásához.

Luther és Kálvin nem ugyanazt mondták, mint a II. Vatikáni zsinat. De mondanivalójuk között - legalábbis szerintem - nem egy olyan meglátás található, amely római katolikus hívőknek és gondolkodóknak napjainkban is szolgálatot tehet. Remélem végezetül azt is, hogy a zsinat mariológiája ezen a téren is közeledést hozhat a különböző keresztény hitvallások között.

Jegyzetek

¹K. Aland (ed.): *Luther deutsch* (=LD) 4,309.; *Bekenntnis der Artikel des Glaubens wider die Feinde* (=Bekenntnis).

²*Marienlexikon* (ed. B. Bäumer – L. Scheffczyk) St. Ottilien, 1992, 4.kötet, ebben: R. Schimmelpfennig: *Lutherische Marienverehrung 191–194*, 191.

³LD 8,51: *Sermon zum zweiten Weihnachtstag*.

⁴LD 4,192: *Sermon von dem Sakrament des Leibes und Blutes*.

⁵Vö. M. Luther: *Das Magnifikat*. Vorlesung über das 1. Johannesbrief, Calwer Luther Ausgabe 9, München und Hamburg, 1968 (=Magnifikat).

⁶Vö. LD 4, 308: *Bekenntnis*

⁷Vö. uo. 192.

⁸LD 6,18k.: *Eine kurze Form des Glaubensbekenntnisses*.

⁹LD 7,289: *Vom ehelichen Leben*.

¹⁰Vö. *Marienlexikon* 4,191.

¹¹LD 6,250.

¹²Vö. uo.

¹³Vö. *Marienlexikon* 4,191.

¹⁴LD 6,250.

¹⁵*Magnifikat, Nachbemerkung* 102.

¹⁶Uo. 43.

¹⁷Uo. 53.

¹⁸Uo. 54.

¹⁹Uo. 60.

²⁰A Békés-Dalos fordítás szerint: az Úr „alázatos szolgáló leánya,,.

²¹Lásd Schürmann: *Das Lukasevangelium*. HthKNT III/1, Freiburg – Basel – Wien, 1969, 76.

²²*Magnifikat* 83.

²³Uo. 106.

²⁴*Calvini Opera* (=CO) 46, 63: 6. beszéd az evangéliumharmóniáról.

²⁵Vö. J. Gnllka: *Jesus von Nazareth*. HthKNT Supplement 3, Freiburg – Basel – Wien, 1990, 184–186.

²⁶A „kaire,, köszöntés értelmezéséhez lásd H. Schürmann: *Das Lukasevangelium*, 43–44, 23. jegyzet.

²⁷Békés-Dalos: „kegyelemmel teljes,,.

²⁸CO 46, 65.

²⁹Így Békés-Dalos 136 (Lk 1,28).

³⁰Vö. CO 46,63.

³¹Vö. CO 46,119: 11. beszéd az Evangéliumharmóniáról.

³²Uo. 120sk.

³³Vö. uo. és CO 10/1,195: „iure matris impera,,.

³⁴CO 45,35: *Harmonia evangelica*.

³⁵CO 45,63: *Harmonia evangelica*.

³⁶Vö. CO 45,349: az Igét befogadó hit gyümölcsöző hit: „*efficax receptio (...) fructum suum proferat*„.

³⁷Uo. 348.